

**DOĞU-BATI MEDENİYETLERİNİN İNŞASINDA
TARİH, KÜLTÜR, SANAT, FELSEFE VE DİN**

TİMAV
TÜRKİYE İMAM HATİPLİLER VAKFI

TÜRKİYE İMAM HATİPLİLER VAKFI YAYINLARI

Yayın No: 13

Kongre / Sempozyum / Toplantı: 4

DİNİ ARAŞTIRMALAR VE KÜRESEL BARİŞ

ISBN: 978-605-67126-9-2

Sayfa düzeni/kapak:

Kapak: Yasin Tan / markalog

İç düzen: Esra Doğan

Baskı/cilt:

SEBAT OFSET MATBAACILIK

Fevzi Çakmak Mh. Hacı Bayram Cd. No: 57

Tel: +90 332 342 0153 Karatay-KONYA

sebat@sebat.com

KTB.S.No: 16198 - Basım Tarihi: ŞUBAT 2019

MEDENİYETİN BÂNİLERİ VE MEDENİYET ŞEHRİNİN KALBI

Prof. Dr. Ali AKPINAR

NEÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

lakpinar1@gmail.com

FOUNDERS OF CIVILIZATION AND HEART OF THE CIVILIZATION CITY

Almighty Creator; I have created him with my hands and made him live from my life, and he did not leave him alone when he sent him to the world for the examination. Human beings, who have bestowed the blessing that separates the righteous from the wrong and endowed the pages of the universe with warning signs for them, sent mankind among the most elite of his fellow men and called to him and enlightened his way. Prophets who were founder of Civilizations ran for the people's happiness of the world and the hereafter. The Prophets, who are also urban people, have aimed to make humanity the place where they live for a civilized life, to become a center of civilization. The Qur'an refers to metropolitan cities with more than a hundred inhabitants where is Hz. Yunus lived. It is also important that the cities have as much density as the population density. The place where the last Prophet began to educate people is Mecca, which is the center of the cities / Umm al-Qur'a. Medina was the city that he rebuilt after migration. By his advent, Mecca became a miracle, Yasrib first turned into Medina, and then he became a municipality.

Islamic cities were established as examples of the Medina. Medina / civilization derives from the root of religion. Regardless of the population or geographical position, the value of a settlement will change into the status of the city when the religion reaches its agenda and that settlement will develop and become a center of civilization. Therefore, the envoys who are described in short in Yâsîn come to a Karye, where they initiate a struggle for tawhid, when there has been a day of unity, it is not Karye but Medina. The purpose of the messengers is to come to the Karye, the life of the Ashab-ikaryen is a life-threatening and civilized life.

In this paper, we will try to explain how Islam transforms the settlements into civilized center model cities with historical examples.

Keywords: Religion, Medina, Civilization, Prophets

A. MEDENİYET DİNİ İSLAM, ŞEHİR/ŞEHİRLİ DİNİDİR

İlk Peygamber Hz. Âdem, Yüce Yaratıcının eğitiminden geçmiş, cennet kültürü ile donatılmış, o kültürü bizzat yaşamış, bu tecrübe ve birikimlerle yeryüzüne inmiş, çocuklarına/insanlığa örnek olan en medenî insandır. Zira o, cennet hayatında giyeceklerin en güzelini giymiş, yiyecek ve içeceklerin en güzelini yiyip içmiş, en düzenli bir hayatı yaşamıştır. ***Ey Âdem, şimdi burada acıkmayacaksın, çıplak kalmayacaksın. Ve sen susamayacaksın, kuşluk vakti güneşten etkilenmeyeceksin.***¹

Peygamberler karyelilere/şehirlilere gelmiştir. Yine peygamberler, şehirli medenî insanların içerisinde seçilip gönderilmişlerdir. Kur'an'ın pek çok ayetinde geçen *karye*, insanların toplu olarak yaşadıkları merkezlerdir. Kur'an, Hz. Yunus peygamberin yüz bin yahut daha fazla kişiye peygamber olarak gönderildiğini söyler.² Kur'an'da *şehirlerin/geçmiş kültür ve medeniyetlerin* haberleri çokça anlatılır. ***Bu sana anlattıklarımız, o kentlerin haberlerindendir. Onlardan kimi hâlâ ayakta, kimi de biçilmiş/helak edilmiştir.***³ Kur'an'a göre, yeryüzünün ilk mabedinin yapıldığı kadîm şehir Mekke *Ümmü'l-Kurâ/şehirlerin anası* diye isimlendirilir ve Kur'an, hem Mekke ve hem de çevresindekileri uyarmak için gelmiş evrensel bir kitaptır.⁴

Şehir halkına gönderilen Peygamberler, ***Ey kavmim***⁵ diyerek toplumlarına seslenmişler, onları sahiplenmişler, onların hayrını dilemişler, bir kaç kişinin değil bütününü toplumun ıslahı için çalışmışlar ve onlarla birlikte İslam toplumunu kurmaya çalışmışlardır.

Pek çok ayetinde çağrısını *Ey insanlar, Ey Âdemoğulları* diye sunan Kur'an'da yer alan emir ve yasaklar genellikle çoğul kalıplarda gelmiştir. Çünkü ibadetler başta olmak üzere Kur'an'ın isteklerini hakkıyla yerine getirebilmek için cemaate ihtiyaç vardır. Söz gelimi namazın gereği gibi kılınabilmesi (ikâme) için cemaate ihtiyaç vardır. Oruç, insanlarla birlikte tutulduğu zaman daha anlamlı hale gelir. Zekâtın uygulanabilmesi için, onu verenlerin yanında alanların da olması gerekir. Hac ibadeti başlı başına sosyal bir ibadettir. İslam'ın diğer emir ve yasakları için de durum böyledir. Bu yüzden İslam dini, bütün güzellikleriyle toplum içerisinde yaşanılabilen bir hayat mecmuasıdır.

Kur'an'a göre, şehirden ve şehir kültüründen uzak yaşayan, ilim ve amel çevrelerinden uzak olanlar *bedevî (A'rabî)* kavramı ile tanımlanmıştır. Genellikle böyleleri kalbi katı ve sert tabiatlı olan, vahşî karakterli kimselerdir.⁶ Bedevî, medenî karşıtı bir kavramdır. Bu konuda Kur'an şöyle der:

¹ 20 Tahâ 118-119.

² Bkz. 37 Saffat 147

³ 11 Hud 100.

⁴ Bkz. 6 Enam 92, 42 Şura 7.

⁵ Kur'an'da *kavim* kelimesi üç yüzden fazla tekrarlanır, *yâ kavmi* ifadesi ise 47 kere geçer.

⁶ Bkz. Curcânî, et-Ta'rîfât, s, 31; Elmalılı, Hak Dini, IV, 2604.

Bedeviler, küfür ve iki yüzlülükçe daha yaman ve Allah'ın, Elçisine indirdiği şeylerin sınırlarını tanımamağa daha müsâittirler. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir.

Bedevilerden kimi var ki, verdiği angarya sayar ve sizin başınıza belalar gelmesini gözetler. Kötü belâ onların başına gelsin. Allah işitendir, bilendir.

Bedevilerden kimi de var ki Allah'a ve âhiret gününe inanır, verdiği Allah'a yakın dereceler kazanmağa ve Elçinin dualarını almağa vesile sayar. Gerçekten o (verdikleri) kendileri için yakın derecelere vesiledir. Allah onları rahmetinin içine sokacaktır. Muhakkak ki Allah bağışlayandır, esirgeyendir.⁷

Ayetlerden anlaşıldığına göre Kur'ân'ın hayat veren mesajına kulak tıkayan insanlar, metropollerde yaşasalar da bedevîlikten kurtulamayacaklardır. Bedevîlikten kurtulmanın yolu, coğrafya olarak küçük yerleşim yerlerinde yaşasa bile, Kur'ân'ın mesajına kulak veren ve onun gereklerini yerine getiren medenî kimselerin arasında yer almaktır.

İslam Hukukçuları⁸, köylerde Cuma-bayram namazları, hadler ve benzeri bazı hükümlerin uygulanamayacağını belirterek, insanları şehirlerde yaşamaya yönlendirmişlerdir. Bu, köylerde yaşayanların kötülendiği anlamına gelmez. Zira nice büyük şehirlerde/metropollerde yaşadığı halde, medenî olamayan yığınlar vardır. Ancak, insanların dünya nimetlerinden en güzel bir şekilde istifade edebilmeleri, onları yerli yerince kullanabilmeleri ve onlara layıkıyla şükredebilmeleri için şehirleşmeye ihtiyaç vardır. Zira şehirler, medeniyet merkezleridir, öyle olmalıdırlar. Köylere göre şehirler tevhidî çağrının daha çok gündeme geldiği, konuşulduğu, doğru bir şekilde anlaşıldığı ve bir bütün olarak yaşandığı yerlerdir.

Son peygamber Hz. Muhammed, peygamber olmadan önce arayış içerisinde dağlara çıkıp Hıra mağarasına sığınıyor, orada kendini dinliyordu. İlk gelen vahiy ile Peygamberimize dağdan inip insanların arasına karışması ve onları uyarması emredilmiş; bir daha da o, dağa çıkmamıştır. Zira onun getirdiği din, tüm insanlığa yönelik olarak gelmiş, bütün insanların kurtuluş ve mutluluğunu hedefliyordu. Nitekim o, şöyle buyurarak ne pahasına olursa olsun, hedefinin insanlardan kaçmak değil, insanlara koşmak ve onlara kucak açmak olduğunu ilan etmişti: ***İnsanların arasına karışan ve onlara katlanan müslüman, insanlara karışmayan ve onlara katlanmayan müslümandan çok daha hayırlıdır.***⁹ Kur'ân ve sünnetin bu yönlendirmeleriyle Müslümanlık, insan ve insanlardan kaçılan dağ başlarında ibadete kapanılan bir din olmaktan çıkmış, *halkın içerisinde hak ile beraber olma* anlayışı ilke olarak kabul edilmiştir. Bunun için de şehrin

⁷ 9 Tevbe 97-99.

⁸ Hukukçulara göre şehir/Medine, insanların hakkaniyet ölçüleri ve huzur içerisinde yaşayabildikleri, mazlumun hakkını zâlimden alacak sosyal ve siyasal alt yapıya sahip olan yerleşim merkezleridir. Bkz. Kitabü'l-Mezâhibi'l-Erbea, I, 335, el-İhtiyâr, I, 82.

⁹ İbn Mâce, Fiten 23; Tirmizî, Kıyame 55; Ahmed, II, 43, V, 365.

kalbi olarak tanımlanan camiler, dağ başlarına değil, şehir merkezlerine kurulmuştur.

1. İslam Şehirleri, Medine Merkezli Şehirlerdir

Medîne, sözlükte, kalesi bulunan şehir anlamına gelir. *Medine*'nin islam öncesi ismi *Yesrib* idi. Yesrib kelimesi, fesat anlamına gelen 'serb', yahut kınama anlamına gelen 'tesrib' kelimesini¹⁰ çağrıştırdığından dolayı bu isim Peygamberimiz tarafından Medîne olarak değiştirilmiştir.¹¹ *İtaat etti, boyun eğdi anlamına gelen 'dâne' kökünden 'itaat edilen yer' anlamına bu isim verilmiştir. Din kelimesi de aynı kökten türetilmiştir.*¹² Hz. Peygamberin hicretiyle birlikte Medîne, islam'ın sosyal-siyasal merkezi ve peygamber şehri olmuştur. Peygamberimizin kabri de bu şehirdeki Mescid-i Nebi içerisinde. Hadiste Medîne için, 'şehirleri yiyen şehir'¹³ nitelemesi yapılarak islam'ın merkezi olmakla fethedilen toprakların tüm ganimetlerini çekip toplamasına ve diğer bölgelere hâkim olmasına dikkat çekilmiştir. Nitekim 'şehirlerin anası Mekke bile Medîne'de kurulan devlet eliyle fethedilmiştir.¹⁴ Bu söylem, şehirleşmede peygamber şehri Medine'nin etkinliğini anlatır.

Medîne, Peygamberimiz tarafından tıpkı Mekke gibi harem bölge/bir anlamda sit alanı ilan edilerek ağaçlarının kesilmesi, avının avlanması, kan dökmek, taşının-toprağının başka yere taşınması yasaklanmıştır. Bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: **"Her Peygamberin bir harem bölgesi vardır. İbrahim Peygamberin Mekke'yi harem bölge yaptığı gibi, ben de Medîne'nin iki kara taşılığı arasını harem bölge yaptım. Medîne'nin taze otları biçilmez, ağaçları kesilmez ve orada savaş için silah taşınmaz... Allahım! İbrahim, senin kulun ve elçin olduğu gibi; ben de senin kulun ve elçinim. İbrahim'in Mekke'yi harem yaptığı gibi, ben de medîne'nin iki kara taşılığı arasını harem yaptım.."**¹⁵

Peygamber şehri Medîne'nin 'Münevvera' diye, Mekke'nin 'Mükerrame' diye, Kudüs'ün de 'Kudüs-ü Şerîf' diye isimlendirilmesi ise türkler döneminde olmuştur.¹⁶ Bu nitelendirmelerle, bu şehirlerin İslam ve müslümanlar ile kazandıkları güzelliklere dikkat çekilmiştir. *Aydınlanan ve aydınlatan şehir Medine, ikram eden, ikram edilen şehir Mekke ve şerefli ve şerefli olan şehir Kudüs...* Her üç kutsal şehir de üç mescidi ile tanınır ve bu mescidler, tevhidin, İslam şehirlerinin ve İslam toplumunun en önemli merkezleridir: Mescid-i Haram/Kabe, Mescid-i Nebî ve Mescid-i

¹⁰ Nitekim 'tesrib' kelimesi "Bugün size karşı bir kınama/serzeniş (tesrib) yok!.." ayetinde bu anlamda kullanılmıştır. 12 Yusuf 92.

¹¹ el-Endülüsî, Mu'cemü Mâ Üstü'cime, IV,1389; Suyûtî, el-İtkân, II, 182; Süheylî, Gavâmid, s, 144; Şurrâb, el-Meâlimü'l-Esîra, s, 169; Hamevî, Mu'cemü'l-Büldân, V, 493.

¹² Belensî, Tefsîru Mubhemâti'l-Kur'ân, II, 344.

¹³ Buharî, Fedâilü'l-Medine 2; Malik, Medine 5.

¹⁴ Halil İbrahim Molla Hatır, Fedâilü'l-Medineti'l-Münevvera, I, 158-159.

¹⁵ Bkz. Belâzürî, Fütûhu'l-Büldân, s, 14-15; Halil İbrahim Molla Hatır, Fedâilü'l-Medineti'l-Münevvera, I, 158-159; III, 350.

¹⁶ Şurrâb, el-Meâlimü'l-Esîra, s, 243.

Aksâ. ayetlerde ve pek çok hadiste bu üç mabedin fazileti üzerinde durularak, insanlığın dikkatleri çekilmiştir. Daha sonra bu şehirleri model alarak kurulan islam şehirleri için de *dârü'l-emân*, *dârü's-selâm* gibi sıfatlar kullanılmaya ve bu nitelikte şehirlerin sayısının çoğaltılmasına devam edilmiştir.

Hız. Peygamberin Medine'ye gelir gelmez yaptığı en önemli icraat, mescid yapımı, nüfus sayımı, anayasa hazırlanması, müminler arasında kurumsal kardeşliği (uhuvvet) ilan ederek barış ve huzur ortamının kurulmasıdır. Bu da İslam şehrinin din eksenli, tevhid ve ilim temelleri üzerine kurulan bir kurumlar manzumesi olduğunu gösterir. Bu çizgide kurulan İslam şehirleri de Medine merkezli olup fizikî, mimarî, sosyal ve manevî bakımlardan birbirine benzer ve özgündür.

Medîne, hem ilk dönem müslümanlarının hayatında önemli bir yer tutmuş, hem de sonraki dönem müslümanlara din, devlet ve medeniyet merkezi olarak ışık tutmuş, âdil ve fâdil devlet ve merkezlerinin kurulmasına model olmuş bir İslam şehridir. Ve kurulan İslam şehirlerinde bütün yollar Mekke ve Medine'ye çıkmış, şehirler halkı yönünü hep o tarafa çevirmişlerdir. Şehirlerin merkezlerine kurulan mescidler, bu kutsal şehirlerin sembolleri olarak şehirlerin nabzını tutmuş, gidişata yön vermiştir. İslam şehirlerinin mescid merkezli kurulması da oldukça düşündürücüdür. Zira mescid, yalnızca namaz ibadetinin yapıldığı yer değildir. Aksine o, namaz ibadeti ve eğitim-öğretim faaliyetleriyle insanları çok yönlü olarak yetiştirip seçkin topluma hazırlayan bir merkezdir.

İslamın sosyal ve siyasal alanda yayılmasına çok önemli katkısından dolayı peygamber şehri Medîne Kur'ân'da anılmaya değer bulunmuştur. Onun Kur'ân'da anılış nedenlerinden biri de, Kur'ân'ın ana konularından biri olan 'Yahudiler'in çok önemli ve muhkem kalelerinin Medîne'de bulunmasıdır. Onun cahiliyye dönemi adı olan 'Yesrib'in de Kur'ân'da anılması, İslamî dönemle önceki dönemin mukayese edilmesini de sağlamıştır. Medîne, hem ilk dönem müslümanlarının hayatında önemli bir yer tutmuş, hem de sonraki dönem müslümanlara din, devlet ve medeniyet merkezi olarak ışık tutmuş, âdil ve fâdil devlet ve merkezlerinin kurulmasına model olmuş bir islam şehridir.

2. Kur'ân Toplumu, Medeniyetin Mimarlarıdır!

Medeniyet, Arapça şehir anlamına gelen Medine/mdn kökünden türemiş Osmanlıca bir kavramdır. Kavramın yönetmek, sahip olmak anlamına deyn/dîn kökünden türetildiği söylenmiştir. Temeddün mastarı da şehirli anlamına gelen madenî de aynı köktendir. Şehirli ve medenî hayat yaşama anlamına kullanılır. Medeniyet teriminin düşünce tarihi boyunca kazandığı anlamların ortak noktası şehir hayatının sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda mümkün kıldığı birikim, düzey ve fırsatları ifade ediyor olmasıdır. Kavramın fikir öncülerinden Farabî'ye göre şayet bir şehrin ahalisi tarafından benimsenen ve kuşaklar boyu izlenen dünya görüşü vahiy alan bir kurucu başkan (er-reîsü'l-evvel) tarafından şekillendirilmişse bu

şehir erdemli şehir (el-medînetü'l-fâzıla) dir.¹⁷ Medeniyet, hayat tarzı, insanın maddî ve manevî eserlerinin tümü, insan-hayat-kâinat etkileşiminin ürünleri, insanlığın her alanda ilerlemesi¹⁸ şeklinde tanımlanmıştır. Tanımlarda kavramın kökeni olan **dîn-deyn-medine** kelimeleri yanında, **vahiyle beslenen yönetici ve ona bağlı tebanın** bulunması dikkat çekmektedir.

Yüce Yaratıcı, insana yeryüzünü imar ve medeniyetler kurma yetisi ve görevi vermiştir.¹⁹ İnsanın yeryüzü halifesi olmasının anlam ve amacı da budur zaten. En güzel bir şekilde yaratılan, ilahî kudretle dayanıp döşenen ve insanın emrine verilen yeryüzünü sahiplenmek, yeryüzünü korumak ve yeryüzünü imar etmek.. İnsan olmanın ve insan kalmanın gereğidir.

Kur'ân, geçmiş toplumların kültür ve medeniyetlerinden bahsederken şöyle buyurur: **"İşte bu, memleketlerin/medeniyetlerin haberlerindendir. Biz onu sana anlatıyoruz; onlardan kalan da vardır, biçilmiş ekin gibi yok olan da vardır."**²⁰ Bu söylemiyle Kur'ân, geçmiş toplumların hayat tarzlarını ve onların kurdukları medeniyetleri ibret almamız için gözlerimizin önüne serer ve onların iyilerinin yolunda olmamızı, kötülerin düştükleri akıbetlere düşmememizi ister.

Gönüllerde taht kuran Kur'ân, beyinleri, söylem ve eylemleri inşa ettikten sonra toplumu kurmayı hedeflemiş, pek çok ayetinde toplumu inşa edecek erleri ve idealindeki toplumu tanımlamıştır:

Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmet oldunuz. İyiliği emreder, kötülükten menedersiniz ve Allah'a inanırsınız.²¹

İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten meneden bir topluluk olsun; işte onlar kurtuluşa erenlerdir.²²

Ayetlere göre, Kur'ân toplumunun varlığı insanlığın hayrına ve yararınadır. Onlar, insanlığın yararına çalışma, insanlar arasında iyiliği yaygınlaştırma ve kötülükleri ortadan kaldırma görevi ile yükümlüdürler. Gerçek anlamda iman da ancak bu görevin hakkıyla yerine getirilmesi ile mümkündür. Bu yüzden ayette iman üçüncü sırada sayılmıştır.

Her ümmetten bir şahid, seni de bunlara şahid getirdiğimiz zaman halleri nice olur?²³

Böylece sizi orta bir ümmet yaptık ki, insanlara şahid olasınız.²⁴

Bu ayetler, Peygamberimiz başta olmak üzere, onun önderliğinde kurulacak olan İslam toplumunun *hakikatin tanıkları olduğunu, adaleti*

¹⁷ İlhan Kutluer, 'Medeniyet', DİA, XXVIII, 296-297.

¹⁸ Bkz. Erdoğan Pazarbaşı, Kur'ân ve Medeniyet, İstanbul, 1996, s. 18.

¹⁹ "Allah, sizi yerden yarattı ve sizi oraya yerleştirip orada yaşattı/ orayı imar etmenizi istedi/ size orayı imar etme imkanı verdi." 11 Hûd 61.

²⁰ 11 Hûd 100.

²¹ 3 Alu Imran 110.

²² 3 Alu Imran 104.

²³ 4 Nisa 41.

²⁴ 2 Bakara 143.

hayata hâkim kılan denge ümmet, orta yolu tutan ölçülü/dengeli toplum olduğunu bildiriyor. Buna göre İslam toplumu, aşırı uçlarda yer alan değil, orta yolu tutan, her alanda ölçülü olandır. İnançta, amelde orta yolu tutandır. O, gündemi oluşturan, gidişatı belirleyen denge toplumdur. Büyük düşünür Gazâlî'nin, önemli bir eserinin adının *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd (İnançta ölçülü/dengeli olmak)* olması ne kadar anlamlıdır. Aslında bu itidalli duruşu, ibadette, ahlakta, amelde sürdürmek İslam ümmetinin en büyük hedefidir.

O halde Kur'ân'ın muhatapları olarak bizlere düşen Kur'ân'ın kurmayı hedeflediği bu toplumun bireylerinden olma gayret ve çabası içerisinde olmaktır. Unutmayalım ki medeniyeti kuracak ve yaşatacak olan toplum, Kur'ân toplumdur. Kur'ân'ı doğru anlayan, onun evrensel ilkelerini hayata geçiren, bu konuda onun en güzel yorumu demek olan peygamberi kendisine örnek alan toplumdur. Bugün dünyada akan kan ve gözyaşını dindirecek, insanlığa özlemini çektiği barış ve kardeşliği armağan edecek olan da bu toplum olacaktır.

3. Medine'ye Hicret, Medeniyete Hicrettir!

Son peygamber Hz. Muhammed'in yirmi üç yıllık mücadelesinde biz onu, insanlığın kaybettiği değerleri yeniden bulması ve onları yaşatması, yeryüzünde huzur ve barış dolu bir hayatın yaşanabilmesi, yeryüzünün tabii güzelliklerinin korunması ve insanlığın ihtiyaçlarını karşılayan kurumların kurulmasıyla o güzelliklere güzellik katılması için nasıl çırpındığını görürüz. Bunu iyi anlayabilmemiz için, cehalet ve beyinsizlik içerisinde '*son peygamber dünya insanına ne getirdi*' sorusunun sorulduğu şu günlerde, Peygamberimizden önce ve Peygamberimizden sonra Mekke ve Medine'ye/kısaca dünyaya şöyle bir bakıvermek yeterlidir.

İslam öncesi Mekke'de kendi elleriyle yapıp ürettikleri totemlere/putlara tapan insanlar vardı, fuhuş vardı, faiz ve tefecilik vardı, içki tüketimi vardı, zulüm vardı, haklının değil güçlünün haklı olduğu şeytanî bir düzen vardı, kan vardı, göz yaşı vardı.. Diri diri toprağa gömülen kız çocukları ve ezilen kadınların feryadı semaya yükseliyordu.. Köleleştirilip sömürülen mazlum insanların âhı göklere çıkıyordu.. Mazlumların iniltileri, bir avuç azınlığın eğlence gecelerinde attıkları naralar içerisinde kaybolup gidiyordu..

Habeşistan'a hicret eden *Cafer b. Ebî Talib, Necaşî'nin* huzurunda şunları söyleyerek İslam öncesi Mekke insanının durumunu özetliyordu: ***"Ey Kral! Biz cahiliye döneminde putlara tapar, leş yer, fuhuş yapardık. Akrabalık bağlarına riayet etmez, komşularımıza kötülük ederdik. Güçlü olanlarımız zayıflarımızı ezerdi. Allah içimizden, aramızda yaşadığı kırk yıl doğruluğu, dürüstlüğü, asaleti, emanete riyeti ile tanıdığımız bir kimseyi peygamber gönderdi. O, bizden putlara değil yalnızca Allah'a tapmamızı, emanete riayet etmemizi, akraba ve komşuları gözetmemizi, doğru davranıp yalan, iftira, kan davası ve yetim malı yemekten uzak durmamızı istedi. Biz de ona iman ettik."***²⁵

²⁵ İbn Hişam, *es-Siretü't-Nebeviyye*, I, 336; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II, 411; III, 251.

Hicretten önce Medine’de de durum pek farklı değildi.. Orada da putçuluk vardı, Yahudi entrikaları vardı.. Fuhuş ve ahlaksızlık kol geziyordu.. İçki tüketiminde rekorlar kırılıyordu.. Faiz ve tefecilik vardı.. Mevcut yasalar güçsüzlere uygulanırken, varietli ve güçlü olanlara işlemiyordu.. Evs ve Hazreç kabilelerinin bitmeyen savaşlarında oluk oluk kardeş kanı akıyordu.. Köleleştirilen insanlar vardı, sömürülen kadınlar vardı.. Tüm bunların yaşandığı dünyada Kitap ehli de vardı ve bu gidişata sebep olmakta ve seyirci kalmaktaydı. Kitap ehlinin birikimi bu kötü gidişatı durdurmaya ve değiştirmeye yetmiyordu. Mekke ve Medineliler o dönemde yaşayan Yahudi ve Hristiyanlarla iletişim halinde idiler. Ama onlar, yeni dinin şuaları yeryüzünü aydınlatmaya başladığında bile **“siz onlardan daha doğru yoldasınız”**²⁶ diyerek müşriklerin tarafını tutuyorlardı. Zira onlar, ellerindeki tahrif edilmiş kitapların bile gereklerini yerine getirmeyen bir Kitap ehliydi onlar. Hz. Musa ve Hz. İsa’nın yolundan sapmış kimselerdi onlar..

Kur’ân’ın deyişiyle o günlerde insanlar, ateş çukurunun kenarındaydılar. İslam, onları uçuruma yuvarlanmaktan kurtarıp selamete çıkardı: hicretle birlikte düşmanlık ve kavgalar sona erdi, etnik ayrımcılık sona erdi ve herkes kardeş oldu. Kara kadının oğlu Bilal ile Ebûzer kardeş oldu, köle ile efendi bir oldu.. **“..Allâh’ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman idiniz, Allâh kalplerinizi uzlaştırdı. O’nun nimetiyle kardeşler haline geldiniz. Siz ateşten bir çukurun kenarında bulunuyordunuz, Allâh sizi ondan kurtardı. Allâh size âyetlerini böyle açıklıyor ki, yola geyesiniz.”**²⁷

İslam öncesi Medine’de Yahudi entrikaları vardı. İslam ile birlikte bunlar son buldu, Medine huzur ve güzellikler şehri oldu. Cennet kuruldu Medine’de. Son peygamber Hz. Muhammed, varlığı insanlığın hayır ve yararına olan toplumu oluşturmak için çalışmış ve sonuçta böyle bir toplumu oluşturarak bu dünyadan ayrılmıştır. Nitekim, Onun sağlığında Müslümanların egemenliği altına giren Hayber Yahudileri, gördükleri adalet ve hakkaniyet karşısında **“Herhalde cennet, müslümanların eliyle yeryüzünde kuruldu”**²⁸, **“Yer ve gök, bu adaletle ayakta duruyor”**²⁹ demekten kendilerini alamamışlardır.

Peygamberden önce Medine’de günahlar vardı, içki, kumar, fuhuş, tefecilik vb günahlar kol geziyordu. Hepsini sona erdi.. Huzur geldi Yesrib’e ve İslam’la Yesrib Medine oldu, Medeniyetin merkezi oldu, diğer İslam şehirlerine ve tüm insanlığa örnek oldu.

Ve işte Hicretin 9. Yılında... Saadet Çağı, yeryüzünü ısıtmaya ve ısıtmaya devam ediyor.. Hz. Peygamber’in kurduğu Medine merkezli devletin en

²⁶ 4 Nisa 51.

²⁷ 3 Alu Imran 103.

²⁸ Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamberin Savaşları, s, 225.

²⁹ Nadir Özkuyumcu, “Asr-ı Saadette Yahudilerle İlişkiler”, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, II, 480.

parlak ve güçlü dönemi yaşıyor. 60 kadar Necranlı Hristiyan lider Medine'ye gelir, günlerce Peygamber mescidinde kalır, hatta kendi kiblelerine yönelip ayinlerini yaparlar, Hz. Peygamberle tartışır, sözün bittiği yerde Peygamberimiz onları mübâheleye³⁰ çağırır, onlar buna da yanaşmazlar, Müslüman olmayı da kabul etmezler, ama peygamberimizle anlaşma yaparak çeker giderler..³¹ Ve bu olay diyalogun, hoşgörünün, bir arada yaşamının en güzel örneği olarak tarihteki yerini alır.

İslam'ın sosyal ve siyasal alanda yayılmasına çok önemli katkısından dolayı Peygamber şehri Medine Kur'ân'da anılmaya değer bulunmuştur. Onun Kur'ân'da anılış nedenlerinden biri de, Kur'ân'ın ana konularından biri olan 'Yahudiler'in çok önemli ve muhkem kalelerinin Medine'de bulunmasıdır. Onun cahiliyye dönemi adı olan 'Yesrib'in de Kur'ân'da anılması, İslamî dönemle önceki dönemin mukayese edilmesini de sağlamıştır. Medine, hem ilk dönem müslümanlarının hayatında önemli bir yer tutmuş, hem de sonraki dönem müslümanlara din, devlet ve medeniyet merkezi olarak ışık tutmuş, âdil ve fâdıl devlet ve merkezlerinin kurulmasına model olmuş bir İslam şehridir. Ve kurulan İslam şehirlerinde bütün yollar Mekke ve Medine'ye çıkmış, şehirler halkı yönünü hep o tarafa çevirmişlerdir. Şehirlerin merkezlerine kurulan mescidler, bu kutsal şehirlerin sembolleri olarak şehirlerin nabzını tutmuş, gidişata yön vermiştir.

Bugün insanlık huzur ve dünya barışı arzusunda samimi ise, İslam Medeniyetinin bu ışığına gözünü ve gönlünü açmalı; onunla barışıp tanışmalı, yolunu ve yönünü ona çevirmelidir.

B. KÜLTÜR VE İLGİLİ KAVRAMLAR

Bir milletin, bir toplumun, maddi ve manevi varlığını teşkil eden, hadiseleri karşılayan duyuş şekilleri, düşünce ve davranış tarzlarıyla tarih içinde meydana getirdiği değer hükümleri ve sanat verilerinin bütünü³² diye tanımlanan ve Fransızca bir kelime olan **kültür** kavramının içerisine, toplumun gösterdiği davranış biçimleri; bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve toplumun bir üyesi olarak insanın, doğumundan itibaren elde ettiği yetenek ve alışkanlıkların tümü giren sosyal bir kavramdır. Nesnel / objektif teknolojik ve bilgisel faaliyetlere **uygarlık** adı verilirken, öznel / sübjektif din, felsefe ve sanatsal faaliyetlere **kültür** denmiş ve kültür millî, uygarlık ise evrensel kabul edilmiştir.³³

³⁰ Yalancıya lanet dileme demek olan mübâhale ayeti şöyledir: **Kim sana gelen ilimden sonra seninle tartışmaya kalkarsa, de ki: "Gelin oğullarımızı ve oğullarımızı, kadınlarımızı ve kadınlarımızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra gönülden lanetle duâ edelim de, Allâh'ın lanetini yalancıların üstüne atalım!"** 3 Alu Imran 61.

³¹ Bkz. Nadir Özkuyumcu, *Asr-ı Saadette Hristiyanlarla İlişkiler*, A. S. İslam, II, 309-405.

³² Doğan Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, s, 465, 703.

³³ Bkz. Komisyon, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, II, 428-431.

Bir kültürü belirgin kılan en temel esaslar cümlesinden olarak o kültürün hayat görüşü, ona göre hayatın gayesi, insan karakterinin oluşumu, yetiştirdiği insan tipi ve insan ilişkilerini düzenlemesi sayılabilir.³⁴

Çağdaş Arapça'da "**sekâfe**" kelimesi kültür kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Osmanlıca'da ise yine Arapça bir kelime ve bir Kur'ân kavramı olan "**hars**" kavramı, kültürün karşılığı olarak kullanılmıştır. Sözlükte 'hars', toprağı ekmek için sürmek, tohum ekmek, ateşi tutuşturmak, mal biriktirmek, hayvanı yahut kendini yormak, bir haberi araştırmak gibi pek çok anlama gelir.³⁵ Bu sözlük anlamları kelimeye bir hareketlilik ve tekamüle doğru değişimin olduğunu göstermektedir. Yukarıdaki kültür tanımı ile bu manalar karşılaştırıldığında, kültür kavramı için isabetli bir karşılık bulunmuş olduğu görülür.

Hars kelimesi, Kur'ân ve sünnette geçen bir kavramdır. Kur'ân'da bu kelime ziraat³⁶, kadınlar³⁷ ve yarar / menfaat³⁸ anlamlarında kullanılmıştır.³⁹

'Sekafe' kökü ise sözlükte yakalamak, erişmek, anlayış ve idrak sahibi olmak, donanımlı olmak, maharet kazanmak, zeki olmak, zafer kazanmak gibi anlamlara gelir.⁴⁰ Hz.Aiše, kardeşi *Abdullah*'ı tanıtırken şunları söyler: "O, anlayışlı ve kültürlü (sekıf) bir oğlandı."⁴¹ Bu rivayette de çağdaş Arapça'da, kültür kelimesinin karşılığı olarak kullanılan "sekıf" kökü, ona yakın bir manada kullanılmıştır.

Hars ve sekâfe kavramları yanında, toplumun ortak değerleri anlamına kültür kelimesini en iyi karşılayan bir kavram da **sünnet** kelimesidir. Şöyle ki, iyi olsun kötü olsun yol, gidişat, çığır anlamına gelen sünnet⁴², sonraları doğru ve güzel yol anlamına kullanılır olmuştur. Bu meyanda 'sünnetullah', Allah'ın ilkeleri, O'nun emir ve yasakları; 'Ehl-i Sünnetten olmak' doğru ve iyi yolda olmak anlamına kullanılmıştır.⁴³ Hadis literatüründe ise sünnet **Hızır Peygamberin** söz-fiil ve takrirleri (Merfu sünnet) yanında ilk devir Müslümanları olan **sahâbe** (Mevkuf sünnet), **tâbiûn** ve **tebe i tâbiûn** (Maktu sünnet) tarafından benimsenerek dine kazandırılan davranış, değer

³⁴ Afdalurrahman, *Siret Ansiklôpedisi*, I, 174-175.

³⁵ Bkz. Sarı Mevlüt, *Arapça-Türkçe Lügat*, İstanbul, 1982, s:287.

³⁶ Bkz. 2 Bakara 71, 205; 3 Alu Imran 14, 117; 6 Enam 136, 138; 21 Enbiya 78; 56 Vâkıa 63; 68 Kalem 22.

³⁷ Bkz. 2 Bakara 223

³⁸ Bkz. 42 Şura 20.

³⁹ Firuzabâdi, *Besâir*, II, 445-446.

⁴⁰ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, IX, 19

⁴¹ İbn Esir, *en-Nihâye*, I, 216.

⁴² Nitekim bir hadislerinde Peygamberimiz, 'sünnet' kelimesini bu anlamda kullanarak şöyle buyurmuştur: "Kim iyi bir çığır açarsa (men senne sünneten haseneten) ona hem bunun mükafatı verilir, hem de onun açtığı bu çığırda gidenlerin savabı verilir. Onların sevabından da bir şey eksiltilmez. Kim de kötü bir çığır açarsa (men senne sünneten seyyieten) ona hem bunun günahı vardır, hem de o çığırda gidenleri günahı. Onların günahından da bir şey eksiltilmez." Müslim, İlim 15; Zekat 69; Nesâi, Zekat 64; Ahmed, IV, 357, 359, 360, 361.

⁴³ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, XIII, 225.

ve şekillerin tümüne verilen addır. İslamî düşünüşe göre, sünneti terketmek, ümmet kültüründen kopmak, kültüre yabancılaşma ve bidate / İslam'dan olmayana kayma sayılmıştır. Bu bakımdan İslam, ilim ve tekniğe / uygarlığa açık, kültür iktibasına ise karşıdır.⁴⁴

Arapça 'hıtan' kelimesinin karşılığı olarak dilimizde kullanılan 'sünnet olma' ifadesi de, kökü Hz. İbrahim peygambere dayandığı söylenen bir kültürel mirası anlatmak için kullanılmaktadır. Buna göre en geniş anlamıyla sünnet asıl ve orijinal olana dönmektir diyebiliriz. Nitekim Kur'an'da bahsedilen ve Hz. İbrahim peygamberin sınıandığı ve başarılı bir sınav verdikten sonra insanlara önder olmayı hakettiği kelimeler (kelimât)⁴⁵ da evrensel sünnet diyebileceğimiz şeylerdir. Bunların vücut temizliği, ağız-diş temizliği, burun temizliği, tıraş, sünnet olma, yıkanma ve benzeri şeyler olduğu kaynaklarımızda belirtilmiştir.⁴⁶ Hz. İbrahim peygamberin başarıyla yapıp ettiği bu kelimât tüm insanlığın hayrına ve yararına olan şeylerdir. Zaten bunlar, insanlığın ders alması ve sahiplenmesi için Kur'an'da anılmıştır.

1. KÜLTÜRÜN KAYNAĞI

İnsanlık tarihi incelendiğinde başlangıçta kültürün alt yapısını dinin oluşturduğu görülür. Yüce Allah, en güzel bir biçimde ve diğer varlıklardan üstün olarak yarattığı insanı başıboş / kendi başına buyruk bırakmamış, Âdem'in şahsında insanı eğitmiş⁴⁷, onu yaratılış gayesi doğrultusunda yüklediği misyona hazır hale getirerek dünya ve ahireti cennete dönüştürecek olan evrensel bir programı ona yüklemiştir. Âdem'in ilk olarak cennete konusu (hangi cennet olursa olsun)⁴⁸ anlamsız değildir. Bununla Yüce Rabbimiz, onu cennetin düzen ve konforu ile, özel cennet yiyecek ve giyecekleriyle tanıştırmak Âdem için ve onun şahsında insanlık için hazırlanmış ideal bir yaşam modelini sunmuştur. Sonuçta cennetten çıkarılmış olsa bile, Âdem'e düşen yaşadığı o ideal hayatı her şeyi ile geldiği dünyada devam ettirmektir. Zaten Âdem'in dünyaya geliş esprisi, onun kaybettiği cenneti yeniden kurma ve kazanma amacına yöneliktir.

Hz. Âdem'in, onun şahsında insanın özünde ve hayatında varolan şey önce hayır ve haktır. Âdem'in şeytan tarafından kandırılışı ve kayışı sonradan olmuştur. Bu yüzden sosyal alanda ilkelleşme de sonradandır. Başlangıçta ilkelik değil, cennet modelini fiilen yaşamış insanlık tarihinde, medenilik vardı. İlkelleşme, asıldan kopma ve o modelden yabancılaşma ile sonradan olmuştur. Bu yüzden insanlık tarihinde kültürün altyapısını 'doğru din' oluşturmuştur. Değişik zamanlarda gönderilen peygamberlerle, bu asıldan

⁴⁴ Bkz. Canan İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, I, 320-330.

⁴⁵ 2 Bakara 124.

⁴⁶ Bkz. İbnü'l-Cevzi, *Zâdü'l-Mesîr*, I, 139-140.

⁴⁷ "O Adem'e tümüyle isimleri öğretti.." 2 Bakara 31.

⁴⁸ Kur'an'da anlatılan ve Hz. Adem'in yaratıldıktan sonra içerisinde kaldığı, sonra işlediği hata nedeniyle oradan çıkıp yeryüzüne indiği cennetin, ahiret cenneti mi, yoksa yeryüzünün yüksek ve özel yerinde bir cennet/bahçe mi olduğu tartışmalıdır. Bkz. Tabbara, *Mea'l-Enbiya fi'l-Kur'an*, s. 39-40

kopma ve doğru dine dayalı kültürden sapmaların önüne geçilmeye, inhiraflar düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle gelen her peygamber, yeni bir dinle değil, önceki peygamberi ve kitabını doğrulayarak evrensel dine çağrı ile gelmiştir. Nitekim Kur'ân, kendisinin önceki kutsal kitapları doğrulayıcı olarak geldiğini ve Hz. Peygamberin ilk defa ortaya çıkmış türedi bir kimse olmadığını şu şekilde açıklar:

“Bu Kur'ân Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir. Ancak kendinden öncekini doğrulayan ve o kitabı açıklayandır. Onda şüphe yoktur, o alemlerin Rabbindendir.”⁴⁹

“De ki: Ben peygamberler içinden bir türedi değilim.”⁵⁰

Hız. Peygamberin şu hadisi bu gerçeği en güzel bir biçimde ifade etmektedir: “Benimle benden önceki diğer peygamberlerin misali, şu adamın durumuna benzer: Adam mükemmel ve güzel bir ev yapmıştır, sadece köşelerinin birinde bir kerpiç yeri boş kalmıştır. İnsanlar evi hayran hayran dolaşmaya başlar ve o eksikliği görüp, ‘Bu eksik kerpiç yerine konulmayacak mı?’ der. İşte ben bu kerpicim ve ben peygamberlerin sonuncusuyum.”⁵¹

Kur'ân'ın pek çok ayetinde sürekli olarak fitrattan yabancılaştan, sapan ve saptıran, bozulan ve bozan insanlığı tevbeyle çağırması oldukça anlamlıdır. Zira tevbe, dönmek, rucu etmek demektir. Tevbe ile insan, yeniden olması gereken yere, aslına, kendine kısaca Allah'a dönmektedir.⁵²

Peygamberler halkasının sonuncusu olan Peygamberimiz Hz. Muhammed ile yenilenen **İslam Kültürü**, dine bağlı olarak gelişen Kur'ân ve sünnet merkezli bir kültürdür. Kültürle ilgili bir kelime olan ve örf, adet, sîret, seciye, tabîi ve sonradan kazanılmış adetler, güzel adetler, güzel ahlak anlamlarına gelen ‘Töre’ kavramı da yasa anlamına gelen İbranice Tora, Arapçalaşmış haliyle Tevrat⁵³ sözcüğü ile irtibatlı görünmektedir. Eski Türk ağzlarında ‘türe’ biçiminde adet, usul, kaide, örf, görenek, kanun, ayin anlamlarında kullanılan⁵⁴ bu kelime, Arapça ‘hukuk’ deyiminin karşılığı olarak benimsenmiştir. Özleştirme kılavuzunda örf, adet, ahlak, hatta dinsel yasa anlamında şer’ kavramının karşılığı olarak gösterilmiştir.⁵⁵ Sonuç olarak töre kavramının da dinsel bir boyutunun olduğu söylenebilir.

Din, kültürün tüm alanlarına yansımıştır. Kur'ân ve sünnetin içeriği incelendiğinde görülür ki İslam, insanla ilgili tüm alanlarla ilgilenmiş, sosyal, ekonomik tüm bu alanlarla ilgili temel prensipler belirlemiştir. İslamın hedefleyip tarihin çeşitli dilimlerinde ve çeşitli coğrafyalarda yetiştirdiği

⁴⁹ 10 Yunus 37; Ayrıca bkz. 2 Bakara 89; 91, 97, 101, 3 Alu Imran 3, 50, 4 Nisa 47, 5 Maide 48, 12 Yusuf 111, 35 Fatır 31.

⁵⁰ 46 Ahkaf 9.

⁵¹ Buharî, Menakıb 18; Müslim, Fedail 21.

⁵² Bkz. İbn Aşûr, et-Tahrîr, IX, 170-171.

⁵³ Haçerlioğlu Orhan, Felsefe Ansiklopedisi, VI, 305.

⁵⁴ Komisyon, Tarama Sözlüğü, V, 3871.

⁵⁵ Haçerlioğlu Orhan, Felsefe Ansiklopedisi, VI, 377.

insan ve toplum tipleri incelendiğinde, İslam kültürünün şu temel özellikleriyle diğer kültürlerden ayrıldığı açıkça görülür:

2. İSLAM KÜLTÜRÜNÜN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Bir kültürün temel özellikleri, o kültürü oluşturan kaynaklar ve onların özellikleriyle yakından ilgilidir. İslam Kültürünün en temel kaynağı olan Kur'an, çok yönlü, çok kapsamlı, sürekli yeni yorumlara açık bir kaynak olduğu için, onun bu özelliği büyük ölçüde kültüre de yansımıştır. Bu nedenle İslam Kültürünün özellikleriyle ilgili çok farklı şeyler söylenebilir. Biz burada bu kültürün temel özelliklerinden ilk etapta göze çarpanları vermekle yetineceğiz.

a. İslam kültürünün temeli **tevhiddir**. Ona göre her şeyin yaratıcısı, sahibi ve maksadı Allah'tır. Hiçbir şey anlamsız ve boşuna yaratılmamıştır. Her şey insan için yaratılmış, onun hizmetine sunulmuş; insan da Allah'a kulluk için yaratılmıştır.

"..Biz, Allah'ınız ve O'na dönücüleriz."⁵⁶ "De ki: Şüphesiz benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm hep âlemlerin Rabbi Allah içindir."⁵⁷ "Tüm içindekileriyle yeri sizin için yaratan O'dur..⁵⁸"Göğü, yeri ve aralarındakini Biz boşuna yaratmadık..⁵⁹"Biz o göğü, yeri ve arasındakileri oyunculuk etmek üzere yaratmadık."⁶⁰ "Sanır mısınız ki, Biz sizi boşuna yarattık ve siz, Bize döndürülmeyeceksiniz?"⁶¹ "İnsan başıboş bırakılacağını mı sanır?"⁶² "Cin ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım."⁶³

Bir hadisde de şöyle buyurularak inananlar, sıradan insanlardan değil, güçlü müminlerden olmaya yönlendirilmiştir:

"Güçlü mümin zayıf müminden daha hayırlı ve Allah'a daha sevimlidir.Ama her seviyedeki her bir müminde de iyi bir taraf vardır..⁶⁴

Hadis genel bir ifade ile iman, ilim, amel, mal, beden ve benzeri tüm alanlarda güçlü müminin daha hayırlı ve daha sevimli olduğunu bildirmektedir. Buna göre her mümin bu alanların tümünde, olmazsa güç yetirebildiği alanlarda güçlü mümin olmaya ve bu gücünü Allah yolunda kullanmaya gayret etmelidir.

b. İslam Kültüründe, Vahyin kontrolünde düşünen bir **akıl** İslam kültürünün kemale erme sürecinde en önemli etkindir. **Vahi**yle hayat bulan bu akıl, ilerici, üretken ve atılımcı bir anlayışa sahip olup sürekli aksiyon

⁵⁶ 2 Bakara 156.

⁵⁷ 6 Enam 162.

⁵⁸ 2 Bakara 29.

⁵⁹ 38 Sâd 27.

⁶⁰ 21 Enbiya 16.

⁶¹ 23 Müminün 115.

⁶² 75 Kiyame 36.

⁶³ 51 Zariyat 56.

⁶⁴ Müslim, Kader 34.

halindedir. İslam'a göre, olaylara objektif olarak bakabilen akıl (selim akıl), hiçbir zaman vahiyle çatışmaz. Çünkü vahyin sahibi, aklın yaratıcısıdır da. Önemli olan selim akıl sahipleri olarak, vahyin mesajını doğru bir biçimde algılayabilmektir. Bu yüzden pek çok ayetinde Kur'ân insanları sağlıklı düşünmeye, akletmeye ve doğru anlamaya çağırır.

"Andolsun ki Kur'ân'ı düşünmek için kolaylaştırdık, fakat düşünen mi var?"⁶⁵ "Aklını kullanan bir topluma.."⁶⁶ "Düşünen bir topluma.." ⁶⁷"Anlayan bir topluma.."⁶⁸

c. İslam Kültürü, faydacı değil **faydalı insan** tipini hedefler. Müslüman, hem kendine, hem de başkalarına faydalı bir insan olmak zorundadır. Müslümanın varlığı tüm insanlığın hayrınadır. Müslüman da, tüm insanlığın hayrına olan bir varoluşu gerçekleştirmek için çalışır. O, yıkıcı değil yapıcı; bozucu değil ıslahçıdır. Kur'ân'a göre iman adamı her halükarda meyve veren bir ağaç gibidir:

"Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi: Güzel bir söz, kökü yerde sabit, dalları gökte olan bir ağaç gibidir. O, Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir.." ⁶⁹"Siz insanlar için / onların yararına çıkarılmış en hayırlı bir toplumsunuz.." ⁷⁰

Bu konudaki pek çok hadisten ikisi şöyledir:

"İnsanların en hayırlısı, onlara yararlı olandır." ⁷¹ "Mümin cennete varana dek, hayra doymaz.." ⁷²

Barış dini İslam, tüm insanların dünya ve ahiret hayırlarını dileyen bir dindir. Barış adamı demek olan müslümanın varlığı da tüm insanların hayrına ve yararınadır. Müslümanın varlığından hiç kimse zarar görmez. Zira o, arzuladığı cenneti dünyaya taşımaya kendini adamıştır. Tüm özellik ve güzellikleriyle Allah'ın dünyada bir model olsun diye anlattığı cenneti dünyada kurmak müslümanın tutkusudur. Gerçek mümin hep iyiye, güzele, faydalıya taliptir. Buna göre Kur'ân'ın hedeflediği insan, başkalarına zarar vermemekle kalmaz, başkalarına yarar sağlamaya çalışır. Kısaca o eksi bir konumda olmadığı gibi, nötr bir durumda da değildir. O sürekli üreten bir insan tipidir.

İyi ve güzellikleri insanlığa kazandıranlar selim akıl sahipleri tevhid erleridir. İlk insan ve ilk peygamberle iyi ve güzellikler evrensel boyutuyla insanlara sunulmuştur. Bu anlamda yeryüzünde çirkinlik ve kötülükten önce iyilik ve güzellikler vardı. Çünkü aynı zamanda bir peygamber olan ilk insan

⁶⁵ 54 Kamer 17, 22,32,40.

⁶⁶ 2 Bakara 164, 13 Ra'd 4; 16 Nahl 12, 67; 29 Ankebût 35; 30 Rûm 24, 28; 45 Casiye 5.

⁶⁷ 6 Enam 126; 10 Yunus 24; 13 Ra'd 3; 16 Nahl 11, 13, 69; 30 Rûm 21; 39 Zümer 42; 45 Casiye 13.

⁶⁸ 6 Enam 98.

⁶⁹ 14 İbrahim 24-25.

⁷⁰ 4 Âlu İmran 110.

⁷¹ Aclunî, age, I, 472.

⁷² Aclunî, Keşfü'l-Hafâ, II, 215.

Hız.Âdem, cennette görüp yaşadığı güzellikleri yeryüzüne taşıyan adamdır. Şeytan ve çirkinlikler daha sonradır. İnsanlığa düşen ise kötülüklerin kaynağı ve odağı baba düşmanı şeytanın adımlarını bırakıp peygamber babalarının yoluna dönmektir.

d. İslam Kültüründe insanlar arası ilişkide **kardeşlik ruhu** hakimdir. Genel anlamda insan olmakla tüm insanlar, özel anlamda Müslüman olmakla inanan insanlar kardestir. Müslüman bencil değil diğergamdır. Allah'a karşı sorumlulukların bilincinde olmak ve bunun gereğini yapmak demek olan takva ise yegane üstünlük sebebidir. Yine Kur'ân'ın çağrısı evrensel olup tüm insanlığa yöneliktir. O güzellikleri tüm insanlıkla paylaşmak ister. Bu yüzden pek çok Kur'ân ayeti "Ey insanlar!" diye başlar.

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten, ondan da eşini yaratan ve ikisinden pek çok erkek ve kadınları üreten Rabbinizden sakının.."⁷³ **"Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışasınız diye sizi kabile kabile yarattık. Şüphesiz Allah katında en itibarlıınız, en takvalıınızdır. Şüphesiz Allah her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olandır."**⁷⁴ **"Müminler ancak kardestir. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan sakının ki merhamet olunasınız."**⁷⁵ **"İyilik, Allah'tan sakınmanız / O'na karşı yükümlülüklerinizi yerine getirmenizdir.."**⁷⁶ **"İyilik ve takva üzere birbirinizle yardımlaşın. Günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'tan sakının. Çünkü Allah, azabı çok katı olandır."**⁷⁷

e. İslam Kültüründe söz ve davranışlarda **ölçülü/dengeli** olmak esastır. Varlığı ölçülü bir hayat sebebi ve yeryüzünde denge unsuru olan İslam insanı, her alanda ve herkese karşı ölçülü olmak, haddi aşmamak zorundadır. Suçluları ve düşmanlarını cezalandırırken bile o, insafı elden bırakmamalıdır. İslam Toplumu denge toplumdur. Bunun anlamı ise, insanlar arası ilişkilerde ölçülü olmak, onların yapıp ettiklerine tanıklık edip onların da ölçülü olmalarını sağlamak, bu konuda onları yönlendirmek ve hakları koruyup kollamaktır.

"İşte böylece Biz sizi, tüm insanlara adalet örneği şahitler olasınız diye, orta yolu tutan bir toplum kıldık."⁷⁸ **"Ey iman edenler! Hakkaniyetle durup adaleti ayakta tutan hâkimler ve Allah için şahitler olunuz..."**⁷⁹ **"..Böyle yapmazsanız / bu misyonunuzu yerine getirmezsensiz yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesat olur."**⁸⁰

f. İslam Kültürü, her iki dünyada da **hoş bir hayata** taliptir. Onun Ahiret hedefi olan cennet, dünya hayatı için de, en iyi bir modeldir.

⁷³ 4 Nisâ 1.

⁷⁴ 49 Hucurat 13.

⁷⁵ 49 Hucurat 10.

⁷⁶ 2 Bakara 189.

⁷⁷ 5 Mâide 2.

⁷⁸ 2 Bakara 143.

⁷⁹ 4 Nisa 135.

⁸⁰ 8 Enfâl 73.

Kur'ân'da bol bol cennet tasvirleri yapılır ve dünya insanına adeta cennet modelleri sunulur. Bahçe (cennet), barış yurdu (darü's-selam) gibi isimlerle anılan cennet, doğruluk yurdu güvenli bir makamdır. Pınarları, nehirleri, yeşillikleri, meyveleri, lüks oturma grupları ile cennet bir neşe ve eğlence yurdudur. Zaten "cennet" kelimesi, aynı zamanda dünyadaki ağaçlarla örtülü yeşil alanların adıdır. Yalanın, boş ve anlamsız sözlerin, rahatsız edici gürültü ve patırtıların, kötülerin ve kötülüklerin olmadığı bir huzur ortamıdır cennet.⁸¹

Kur'ân, inanan kişiden dünya hayatında da, cennetin huzur dolu ortamına benzer bir ortam oluşturmalarını istemiştir. Cennetin bir adı da "dârü's-selam" (huzur-barış yurdu)dur.⁸² İslam, dünyanın da "darü'l-İslâm" (barış yurdu) haline getirilmesini istemiş, dünyada Müslümanların birbirlerine sürekli tekrarladıkları söz de "selam"dır.

"Onlara dünya hayatında da, ahirette de müjde var.."83 "Allah iman edenleri, hem dünya hayatında, hem de ahirette sabit bir sözle destekler..."84 "Erkek ve dişiden her kim mümin olarak iyi bir amel işlerse, muhakkak ona hoş bir hayat yaşatacağız. Yapmakta oldukları amelleri daha güzelleriyle muhakkak mükafatlandıracağız."85 "Biz sizin hem dünya hayatında, hem de ahirette dostlarınızız..." 86 "...Sizi zemininden ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki hoş hoş konaklara kor. İşte büyük kurtuluş odur. Bir de sizin arzuladığınız diğer şeyler var: (Dünyada) Allah'tan zafer ve yakın bir fetih. Müminlere müjdele."

İslam'ın dünyada istediği de benzer bir hayattan başka nedir? Böyle bir hayat bir ütopya olmaktan çıkmış ve Müslümanların eliyle zamanın çeşitli dilimlerinde, bu dünyada kurulmuştur. İslam tarihi incelendiğinde görülür ki, Müslümanlar kurdukları devlet ve medeniyetleriyle adeta cennetin dünya modellerini sunmuşlar, onların önderliğinde sadece Müslümanlar değil, onların düşmanları bile cennet hayatı yaşamışlardır. Nitekim, Hayber'in fethinden sonra yapılan anlaşma gereği yurtlarında kalan ve Müslümanların hakimiyetini kabul eden Yahudiler, Müslümanlardan gördükleri adalet ve hakkaniyete karşı şöyle demekten kendilerini alamamışlardır: "O kadar adalet var ki, sanki yeryüzünde cennet kuruldu!"⁸⁸

⁸¹ Geniş bilgi için bkz. İbn Kayyım, *Cenneteki Hayat*.

⁸² Bkz. 10 Yunus 25.

⁸³ 10 Yunus 64.

⁸⁴ 14 İbrahim 27.

⁸⁵ 16 Nahl 97. Ayette Allah'ın vadettiği "hoş bir hayat" ın, dünya, kabir ve ahirette olabileceği; dünyadaki de kanaat, helal rızık, saadet / mutluluk, bol ve yeterli rızık ve benzeri nimetlerle gerçekleşebileceği belirtilmiştir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 488-489.

⁸⁶ 41 Fussilet 31.

⁸⁷ 61 Saf 12-13.

⁸⁸ Hamidullah Muhammed, *Hız. Peygamberin Savaşları*, s:225.

g. İslam Kültürü, **Dünya-Ahiret bütünlüğünü** esas alır. İslam insanı dünyaya karşı bir ruhban değil, hayat adamıdır. Dünya ve ahiretten her birine, layık oldukları değeri verir. Ahiret kontrolünde bir dünya hayatını hedefler. Sa'y ile tevekkülü birlikte götürür. Yapılması gerekeni yaptıktan sonra sonuçları Allah'a bırakır ve O'na güvenir.

"Her kim ahiret ekimini (harsini) isterse, ona ekinini artırırız. Her kim de dünya ekimi isterse, ona da ondan veririz, ama ahirette ona hiç bir pay yoktur."⁸⁹ **"Onlardan kimi de var ki, "Ey Rabbimiz!" der; bize dünyada da güzellik ver, ahirette de güzellik ver.."**⁹⁰ **"Sonunda Allah, kendilerine hem dünya sevabını verdi, hem de ahiretin o güzel sevabını. Allah güzel iş yapanları sever."**⁹¹

h. İslam kültürü, **bilinç** temeline oturmuştur. İnsanlık tarihi gibi, İslam kültürü de Hz.Âdem'den beri süregelen bir süreç ve birikimdir. Ama, onda körükörüne taklitçilik yoktur. Ona her düşünce ve her davranış makul bir temele dayandırılmıştır. Bu yüzden Kur'ân, bir taraftan körü körüne geçmiş taklit edenleri kınarken, kendi getirdiği mesajın önceki Peygamberlerin mesajını tasdik ettiğini söyler.

"..Ta ki helak olan da açık bir delil üzere helak olsun, yaşayan da açık bir delil üzere yaşasın.."⁹²

1. İslam insanlık için koyduğu temel ilkelerin yaşatılabilmesi için bir takım **yaptırımlar** koymayı da ihmal etmez. Bu yaptırımların başında insanların kendi vicdanlarıyla kontrolünün sağlanması gelir. Bunun için de Kur'ân'daki tüm temel ilkeler Allah ve Ahiret inancının hatırlatılmasıyla biter. Kur'ân insanı, her yerde ve her ortamda tüm davranışlarını gözetleyen bir gücün olduğunu ve yaptıklarından bir gün hesaba çekileceğini her zaman hatırd tutar. İnsanın iç dünyasına yerleşen bu inanç, sürekli olarak onu kontrol eder ve hep iyiye-güzele yönlendirir. Kur'ân-ı Kerimde onlarca ayette Allah inancı ile ahiret inancı birlikte zikredilmiştir. Bu ayetlerde iman, Allah ve ahiret inancında özetlenmiştir. Bununla ahiret bilinci doğrultusunda bir İslam insanı hedeflenmiştir. İslam insanı, söylediği her sözden ve işlediği her amelden ahirette hesaba çekileceğinin bilinci içerisinde sürekli.

".. Kim Allah'a ve ahiret gününe inanır ve salih amel işlerse elbette onların Rableri katında mükafatları vardır. Onlara bir korku da yoktur, mahzun olacak da değildir onlar."⁹³ **"..İşte içinizden Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere bununla öğüt veriliyor.."**⁹⁴

İnsanı iyi ve güzel davranışların içerisinde tutmak ve hep daha iyi ve güzele yönlendirmek için İslam toplumunda varolan yaptırımlardan biri de

⁸⁹ 42 Şûrâ 20.

⁹⁰ 2 Bakara 201-202.

⁹¹ 3 Alu Imran 148.

⁹² 8 Enfâl 42.

⁹³ 2 Bakara 62; 5 Maide 69.

⁹⁴ 2 Bakara 232; 65 Talak 2.

zina, hırsızlık, terör, içki, uyuşturucu gibi suçların, hem bunları işleyenlere, hem de topluma maddi ve manevi zararları olduğu üzerinde tüm akıl sahiplerinin birleşmişlerdir. Bu cezaların uygulanması herkes için hayat sebebidir. Nitekim bu yasaların uygulandığı dönemler, suçların en az işlendiği; suçluların yok denecek kadar azaldığı dönemlerdir:

"Ey akıl sahipleri! Sizin için kısıta bir hayat vardır. Belki sakınırsınız."⁹⁹ Bu ayetten de anlaşılacağı üzere, İslam'daki cezalar, Allah'ın emirlerini tutup yasaklarından kaçınan takva sahibi insan tiplerini yetiştirme hedefine yöneliktir. Yine onlar taraflar için hayat kaynağıdır. Bunu ise elbette akıl sahipleri anlar.

İşte cahiliyle kültürü ile, İslam kültürünün ayrıldıkları temel nokta budur. Biri bilinçsizce yapılan kör taklide, diğeri ise bilinçli bir izlemeye dayanır. Biri fayda ve zararı ayırt edemeyen kör taklit, diğeri ise hep insanlığın hayrına ve yararına olan bilgi ve o bilgi ışığında bilince dayanır. Birisi hep belli bir kesimin çıkarını ön planda tutar, diğeri ise tüm insanlığın menfaat ve maslahatını gözetir. Bu ayırıcı farkları göremeyenler, ya tümüyle kültüre karşı çıkmaya kalkarlar, ya da kültürle vahyin hep çeliştiğini söylerler. Oysa durum sanıldığı gibi değildir. Yüce Allah, peygamberlerine indirdiği kutsal kitaplarında temel ilke ve prensipleri kullarına bildirmiş; ama onların pratiğini kullarına bırakmıştır. Kullar o temel ilkeler doğrultusunda düşünecekler, onları değişik zaman ve şartlarda geliştirip hayatlarına uyarlayacaklardır. Nitekim her peygamber ve ümmeti, değişmez temel ilkelere bağlı kalmak kaydıyla kültür binasına yeni taşlar koymuşlar, adeta kültür dokusunu maharetle dokumuşlardır.

İnsanlık tarihi incelendiğinde kültürün temelini dinin oluşturduğunu, ilk insan Hz. Âdem'in cennet kültürüyle donatılmış aynı zamanda ilk peygamber olduğunu söyledik. Din temelli kültürün, zaman içerisinde dinden / vahiyden uzaklaşarak dejenere olduğu dönemler de olmuştur. Sözelimi cehalet, şehvet ve şeytan kaynaklı kimi gelenek ve göreneklerin, hurafe ve bidatlerin vahyî gerçeklere ters düştüğü bir vakıadır. Zaten sık sık Peygamber gönderilmesi ve Kitap indirilmesi bu yabancılaşmaya son verme hedefine yöneliktir. Ama burada yapılması gereken tümüyle kültüre karşı çıkmak değil, onu ıslah ederek sahiplenmektir. Çünkü kültür, biçimlendirilmeye açık soyut bir olgudur. Hem sonra toplumda tutunabilen, varlığını sürdürebilen kültürler, ne kadar bidat ve hurafe karışımı bir görünüm arz etseler bile, onların mutlaka evrensel gerçeklere dayanan tarafları vardır. Bu yüzden tümüyle süpürücü olmak yerine, seçici olmak daha tutarlı bir yaklaşım olsa gerekir.

Nitekim bu konuda Peygamberimiz şöyle diyerek kişilikli insan tipine dikkat çeker:

"Sakin 'İnsanlar iyilik yaparsa biz de iyilik yaparız, onlar haksızlık yaparsa biz de haksızlık yaparız' diyen kişiliksiz kimseler (İmmea) olmayın. Ama siz

⁹⁹ 2 Bakara 179.

kendinizi, insanlar iyilik yaparsa da iyilik yapmaya; onlar kötülük yaparsa da iyilik yapmaya alıştırın."¹⁰⁰

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

İster *medeniyet*, ister *sekâfe*, ister *sünnet* ve isterse *hars* kavramlarıyla ifade edilsin; İslam toplumunun tüm karakteristik özelliklerini ve davranış biçimlerini yansıtan İslam kültür ve medeniyeti, tevhid merkezli, vahyin kontrolündeki bir akıl ile hayat bulan, faydacı değil, faydalı insan tipi yetiştirmeyi hedefleyen, kardeşlik ruhu ile tüm insanlığı kucaklayıp dünya ve ahirette hoş bir hayata talip olan bir insanlık mirasıdır. Onun temeli, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem ile atılmış ve diğer peygamberlerle hep kemale taşınmıştır. İnsanlık ve tevhidle birlikte var olan İslam kültürü, bir ütopya değil, çeşitli tarih dilimlerinde insanlığın dünya hayatına cenneti taşımış, şartları oluştuğunda her zaman ve çağda yaşanılabilir bir hayat tarzıdır.

Sözü-özü bir, Allah adına, ama Allah'ın istekleri doğrultusunda iş yapan, yerinde uyarıları her zaman dikkate alıp yeryüzünde ıslah için koşturan ve bu uğurda hiç bir fedakarlıktan çekinmeyen, hep daha iyiye ve daha güzele ulaşmak için koşuşturan insanlar ise, bu kültürün yılmaz bekçileridirler. Onların varlığı hars ve neslin / din ve insanın teminatıdır.

C. MESCİD MERKEZLİ BİR HAYAT

1. Yeryüzünde Kurulan İlk Ev

Mescid, secde edilen yer demektir. Secde ise, kulun yüce Allah'la buluştuğu ve o'na en yakın olduğu andır. Ama mescid, bireyin değil cemaatin bir araya geldiği toplanma merkezidir. Allah'a yakın olmak, o'nun emirlerine boyun eğmek ve o'nun kullarına yakın olmaktan geçer. Bu yüzden müslümanlar mescide cemaat olurlar, orda bir araya gelip tanışır ve kaynaşırlar. Onun için müslümanları bir araya getiren mescidlere toplayıp bir araya getiren anlamına *câmi* denmiştir.

Kur'an'da yeryüzünün ilk evine işaret eden ayetler vardır: ma'mur ev veya ma'mur mabed anlamına gelen el-beytü'l-ma'mûr kelimesi şu ayette geçmektedir: "*beyt-i ma'mûr'a/mamur eve yemin olsun ki..*"¹⁰¹

Rivayetlere göre, yeryüzünde insanlar için kurulan ilk ev Ka'be, varlığın varoluş sürecinde ka'be'den de önce melekler için yedinci semada¹⁰² kurulmuş ev de beyt-i ma'murdur.¹⁰³ Ka'be'nin temel işlevi insanların onu tavaf etmesi olduğu gibi, beyt-i ma'murun temel işlevi de meleklerin onu tavaf etmesidir. Nasıl ki insan Ka'beyi ziyaret ve tavaf edip bağışlanma diliyor ve hakikatin dünyasına açılan pencereden sızan nura doğru koşuyorsa, insanın yaratılışına itiraz ettikten sonra melekler de, kendilerini

¹⁰⁰ Tirmîzî, *Birr* 62, (IV, 364); Münzirî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, III, 231.

¹⁰¹ 52 Tûr 4.

¹⁰² Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VIII, 46-47.

¹⁰³ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, VIII, 47; Suyûtî, *Mu'terakû'l-Akrân*, II, 87; Mevdûdî, *Tefhîm*, V, 527-528; Abdurrahman Küçük, *'Beytü'l-Ma'mûr'*, *DİA*, VI, 94-95.

bağışlatmak ve tevhidin nur kaynağı ile daha sıkı bir irtibata geçmek için o evi ziyaret edip tavaf ediyorlar.. Mamur eve neden olan insan, insanın tavaf ettiği Ka'benin semadaki modeli beyt-i mamurdur. Mamur ev, Ka'be'yi, Ka'be Mekke'yi, Mekke de diğer şehirleri doğurdu. Buna göre tarihin bir döneminde ortaya çıkan şehirlerin ilk çekirdek şehri Mekke, Mekke'nin kalbi Ka'be, Ka'be'nin modeli arşın altında kurulmuş olan beyt-i mamurdur. Şehirler ve medeniyet bir merkezin etrafında dönen, tavaf eden içiçe dairelerdir.¹⁰⁴

Özetle söylemek gerekirse, Âdem'in yaratılışına itiraz etmekle meleklerin düşüşten kurtulmak için tavaf ettikleri Beyte karşın; Âdem'in ana yurt cennetteki yasak ağaçtan yemesi sonucundaki düşüşten (hubut) kurtulup gurbet diyarından özlemini duyduğu ana yurduna kavuşabilmek için tavaf ettiği Beyt Ka'be. İşte iki beytin yapılış nedeni ve işlevi. Demek oluyorki hem işlev yönünden, hem de yapı bakımından Mamur Ev, dünya evlerine ve yerleşim yerlerine modellik yapıyor. Buna göre yerleşim merkezlerinin işlevi Allah'a layıkıyla kulluk yapmaya imkan vermeli ve her bakımdan mamur olmalıdır. Manen O'ndan ve O'nun ölçülerinden kopmadığı gibi, fizikî olarak da mükemmel ve estetik olmalıdır.

İslam Literatüründe ibadet yeri demek olan mabedin bir adı da *Beytullah'tır*. Yani mabetler, Allah'ın evleridir. Bunun anlamı, mabetlerde yalnızca Allah'a kulluk ve ibadet yapılır. Orada Allah'ın ölçülerine aykırı hiçbir şey yapılmaz.

Mescidler, Allah'ın evleri; orada toplananlar da Allah'ın misafirleridir. İşte bu bilinçle mescide koşmak, bu bilinçle mescidde coşmak gerekir. Maddî ve manevî hazırlıkları yaparak, Allah'ın misafiri olduğunun şuurunda mescide gitmeli. Severecek isteyerek mescidli olmalı, mescid adabına uygun olarak mescidde kalmalı, mescidden çıkınca da mescid ruhunu yaşamalı ve her yere o ruhu taşımalıdır.

Müminler için mescidler, bir dolum merkezleridir. Orada günahlardan arınarak yenilenen ve manen dolan Müslümanlar, o ilahî enerjiyi Mescid dışındaki hayata taşırlar ve Mescid havasını her yerde yaşarlar.

Müslümanın olduğu her yerde Mescid olmalıdır. Mescidsiz İslam ve Müslüman olmaz. Bu yüzden yeryüzünün ilk mabedi ilk insanla beraber vardır. ***Doğrusu insanlara (ma'bed olarak) ilk kurulan ev, Mekke'de olandır.***¹⁰⁵ Bu mabed, insanlık için yapılmış olan Mekke'deki Ka'be'dir. Ka'be, kiblegâhtır. Yeryüzündeki tüm mescidler hem fiziken Ka'be'ye dönüktür, hem de manen ona bağlıdır.

2. Tevhid Mücadelesi Mescidden Yönetilir

Peygamberimiz Mekke'de Tevhid mücadelesini başlattığı andan itibaren Mekke'de ilk müminlerin evleri mescid konumunda idi. Hz. Ebubekir'in evi, Hz. Ammar'ın evi ve nihayet Hz. Erkam'ın evi. Medine'ye hicretten hemen

¹⁰⁴ Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultaniyye*, 203; Bulaç Ali, *İlk Ev ve İlk Şehir*, I, 25-28.

¹⁰⁵ 3 Alu Imran 96.

sonra yapılan ilk iş de Peygamber Mescidinin yapılması olmuştur. Bununla da kalınmamış, Münevver Medine'nin dört bir yanı mescidlerle donatılmıştır.

Fethedilen yerlerde yapılan ilk iş şükür secdesi, yapılan ilk bina ise Mescid olmuştur ve mescidler bulundukları beldelerin İslam şiarı/Müslümanlık göstergesi olmuşlardır.

İslam şehirleri Mescid merkezli olarak kurulmuştur. Şehrin kalbinde/merkezinde Mescid, onun yanı başında okul/medrese, çarşı/bedesten, han-hamam ve evler kurulmuştur. *Küllîye* tarzında kurulan şehrin kalbidir cami. İslam şehirlerinde bütün yollar mescide çıkar, bütün mescidler de Ka'be'ye çıkar. Günümüzdeki gibi mescid, gökdelenler arasına sıkışıp kalan mahkum konumunda değil, minaresi ve etrafındaki külliyesi ile tüm her yerden görünen hâkim konumdadır.

İslam mimarisinde *camî, mihrabıyla ibadet, minberiyle hikmet, kürsüsü ile sohbet, minaresi ile tevhid, kubbesiyle cemaattir*. Onun kubbesi altında herkes için yer vardır. Tıpkı gök kubbenin altında herkese yer olduğu gibi. Onun için cami kapısı her zaman herkese açıktır/açık olmalıdır. Bütün fonksiyonlarıyla mescid/camî, her kesimden her insan için bir manevî dolum, doyum, donanım ve tedavi merkezidir, öyle olmalıdır.

Yazımızı A. Nihat Asya'nın şu meşhur dizeleriyle bağlayalım:

*"Biz kısık sesleriz... Minareleri,
Sen ezansız bırakma Allahım!
Ya çağır şurda bal yapanlarını,
Ya kovansız bırakma Allahım!
Mahyasızdır minareler.. göğü de
Kehkeşansız bırakma Allahım!
Müslümanlıkla yoğrulan bu yurdu
Müslümansız bırakma Allahım..."*